

УДК 551.77

Гілецький Й.Р.

ВОДОСПАДИ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ЯК ОБ'ЄКТИ ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

У статті розглянуто загальні риси та сучасний стан водоспадів Українських Карпат, підходи до їх типізації. На основі опрацювання різних джерел, а більшою мірою власних експедиційних розвідок, узагальнено відомості про параметри, географічні особливості, типологічну приналежність та назви реально існуючих на сьогодні водоспадів за природно-географічними областями Українських Карпат.

Ключові слова: водоспади, типізація водоспадів, геоінформаційні дані про водоспади природно-географічних областей.

В статье рассмотрены общие черты и современное состояние водопадов Украинских Карпат, подходы к их типизации. На основе обработки различных источников, а в большей степени собственных экспедиционных исследований, обобщены сведения о параметрах, географических особенностях, типологической принадлежности и названиях реально существующих на сегодня водопадах по природно-географическим областям Украинских Карпат.

Ключевые слова: водопады, типизация водопадов, геоинформационные данные о водопадах природно-географических областей.

The article describes the common features and the current state of the waterfalls of the Ukrainian Carpathians, approaches to their typing. Based on the processing of different sources, but mostly their own field investigations, summarized information about the parameters of geographical features, accessories and typological names of actual today waterfalls on natural geographic areas of the Ukrainian Carpathians.

Key words: waterfalls, waterfalls typing, GIS data waterfalls natural geographic regions.

Вступ. Пізнавальний туризм в останні десятиліття в Україні захоплює усе ширші верстви населення. Одним з регіонів держави, який найбільше приваблює туристів в усі сезони, є Українські Карпати. Серед природних об'єктів, якими найчастіше цікавляться мандрівники, є високі безлісі вершини, скельні останці, озера і, безумовно, водоспади. Про них в останні роки з'явилося досить багато різної хаотичної інформації. Тому назріла необхідність поглянути на ці об'єкти з наукової точки зору, упорядкувати і систематизувати відомості про них.

Вихідні передумови дослідження. У Географічній Енциклопедії України дається таке визначення поняття «водоспад»: «водоспад — падіння води з уступу у річищі водотоку» [1, с. 205]. У Вікіпедії німецькою мовою стверджується, що водоспад є ділянкою водотоку (річки, струмка), де підстильні гірські породи виступають у руслі, спричиняючи хоч часткове вільне падіння водного потоку [3]. Звертається увага на те, що характерними ознаками є нахил фрагменту русла у межах водоспаду більше як на 45°, шумовий фон, білий колір спіненої води. В інших виданнях зазначають, що висота водоспаду має перевищувати 1 м. Якщо вона менша, то таке утворення слід вважати порогом.

Природні водоспади є геоморфологічними утвореннями, які зазвичай сформовані самим водним потоком, що спадає зі стійкого до ерозії кам'яного уступу. Інколи першопричинами їх утворення є землетруси, вулкани, льодовики чи зсуви. Ерозійні водоспади утворюються переважно на молодих гірських річках. Долини таких річок здебільшого вузькі і глибокі. Коли річка протікає по більш стійких корінних породах, а також містить менше води, то ерозійні процеси не набувають значної сили. У місцях, де водний потік набуває значної ерозійної здатності завдяки водності і швидкості течії, а твердість гірських порід різко падає, формуються водоспади. Водотік збільшує свою швидкість на краю уступу твердих порід, зриваючи матеріал з дна русла водотоку. Падаюча вода з піском і камінням має більшу ерозійну силу, а тому ще активніше поглиблює днище водоспаду. Часто, з плином часу, водоспади відступають у верх проти течії, утворюючи нижче каньйоноподібну долину. Швидкість відступу водоспаду може бути понад півтора метри за рік. Усі ці природні процеси добре представлені в Українських Карпатах. Адже у регіоні відомо понад 80 водоспадів. Однак, оскільки у різних джерелах інформація про них часто суттєво відрізняється, то нами впродовж декількох років здійснювались експедиційні виходи до водоспадів під час яких здійснювалось уточнення параметрів, оцінювався генезис, характер та сучасний стан цих утворень.

Метою статті є огляд усталених підходів до типізації водоспадів, упорядкування опрацьованих та зібраних під час експедиційних виходів даних про відомі на сьогодні водоспади, які згруповані за розміщенням у природно-географічних областях Українських Карпат.

Виклад основного матеріалу. У залежності від характеру падіння води та потужності водного потоку прийнято виділяти більше десяти типів водоспадів. Загально визнаними є такі типи як блок, каскад, катаракт, падун, а також жолоб, віяло, хвощ, пірнаючий, сегментований. Також пропонуємо виділяти типи лійкоподібних водоспадів та капливців.

Блок – вода спадає відносно широким потоком із уступу, контактуючи з поверхнею порід уступу (стосується переважно невеликих річок). *Каскад* – вода спадає з серії кам'яних уступів. *Катаракт* — великий водоспад, де вода падає широким фронтом з порівняно невеликої висоти. *Падун* – вода падає по стрімкому скелястому річищі на значному

протязі. *Жолоб* – велика кількість води проривається через вузький вертикальний прохід у гірських породах. *Віяло* — вода потоку розширюється перед уступом по горизонталі, але залишається у контакті з основним потоком води. *Хвоц* – падаюча вода розподіляється на струмені, які контактують з основним потоком води. *Пірнаючий* – вода спадає вертикально, втрачаючи контакт з поверхнею корінних порід. *Сегментований* – основний потік розчленовується на окремі потоки води, які самостійно спадають з уступу. *Лійкоподібний* – вода спрямовується через звужену горловину вертикального чи близького до нього фрагмента русла. *Капливці* – водоспади маловодних потоків, які більшу частину року зриваються з уступу краплями.

В Українських Карпатах є багато малих водоспадів, які можна віднести майже до усіх типів, окрім катаракту. Представлені вони в усіх природно-географічних областях. Переважаюча більшість водоспадів була сформована у результаті водно-ерозійних процесів. В основах уступів лежать не тільки товщі твердого флішу, але і конгломерати, метаморфічні та магматичні гірські породи.

Ще два десятки років тому для загалу, який цікавиться природою Карпат, було відомо до десятка водоспадів в Українських Карпатах. Насамперед це Яремчанський Пробій на Пруті, Манявський водоспад, Сріблясті водоспади у Шешорах та Женецький Гук. Активні любителі пішохідного туризму ще знали про Верхньопрутський каскад та Труфанецький водоспад, Шипітські Гуки та Буковинські водоспади на потоці Смугарів.

Всеохоплююча комп'ютеризація та підключення до мережі Інтернет, які на теренах України активізувались на початку ХХІ ст., зробили доступною для широкого кола любителів мандрівок інформацію про цікаві об'єкти, у тому числі й водоспади. Також поінформованість любителів природи значно зросла і за рахунок помітної активізації та урізноманітнення великомасштабного картографічного забезпечення. Це, у свою чергу сприяло значному розширенню кола людей, які мандрують, які зацікавились природними об'єктами рідного краю. Тому на сайтах з'являється все більше повідомлень від природолюбів, які шукають озера, водоспади, скельні останці, що заховалися у віддалених і практично не відвідуваних куточках гірських схилів. Світлинами таких об'єктів активно почав наповнюватися Гугл Ерс. Однак, дуже часто текстова інформація невдало викладена, не у тому місці розташовані фото, а тому складно зрозуміти як саме найпростіше потрапити до того чи іншого озера, водоспаду, скелі.

Різний за наслідками вплив на поширення інформації та збереженість водоспадів мають органи влади та господарюючі об'єкти. Так, одні подають інформацію про водоспади як ніби про всесвітньо відомі (Явір у Турківському районі, Плішка в Перечинському, Яловий та Шигівський у Іршавському районі), а насправді ніде в інформаційному просторі немає жодної світлини чи текстового повідомлення про їх

параметри, характерні риси. Чи то у цих краях немає краєзнавців, які вміють фотографувати, писати, викласти інформацію в інтернеті? А можливо ці об'єкти насправді зовсім не цікаві і їх розшукування – це марне витрачання часу?

Невеликі водоспади належать до категорії природних об'єктів, які не завжди є стійкими і можуть бути зруйновані чи видозмінені у результаті різних стихійних процесів. Так, Косівський Гук під впливом потужних паводків зараз більше має вигляд порогів, ніж водоспаду, а водоспад Кізя значно зменшив висоту свого падіння після того, як під час паводку 2008 року його днище було захарашене камінням селевого потоку. Однак, тривожить більше те, що фіксуються ознаки людського дикунства. Так, водоспад Сіручок у гирлі лівої притоки річки Товарниця у Путильському районі заввишки 3,5 метра був підірваний з метою прокладання лісовозної дороги. І що з того, що біля нього так і залишилася табличка, що це геологічна пам'ятка, яка охороняється державою. Така сама доля спіткала і ще одну пам'ятку природи – Лопушнянські водограї у цьому ж районі Чернівецької області.

Рис. 1. Сучасний стан водоспаду Сіручок

Тішить те, що є приклади цивілізованого ставлення до цікавих природних об'єктів. Так, завдяки докладним зусиллям, впорядкованим і окультуреним став підхід до водоспаду Шипіт у Міжгірському районі Закарпатської області, до водоспаду Кам'янка у Сколівському районі Львівської області, до Женецького Гука у Яремчанській міськраді Івано-Франківської області, Кобилецького Гука та Ялинського водоспаду у Рахівському районі Закарпатської області.

Рис. 2. Біля Ялинського водоспаду 2 квітня 2011 р.

Мінімально, що потрібно зробити для зростання відвідуваності водоспаду, це прокласти маркування маршруту, а стежка вже вторується спонтанно. Так, другого квітня 2011 р. нами було здійснено мандрівку до Ялинського водоспаду, про який на той момент знало, очевидно, не більше десятка місцевих жителів села Ділового. За допомогою 50-метрової рулетки встановили його висоту. Водоспад виявився майже на 10 метрів вищим від Манявського. По це через декілька днів розмістили інформацію на блозі [5], а опис маршруту виходу на сайті [4]. Оперативно спрацювало і лісництво, встановивши інформаційну табличку. На сьогодні водоспад уже відображений на найновіших картах [2], а судячи з повідомлень в інтернеті, його уже відвідало декілька десятків любителів мандрівок. А

отже і стежка до нього на сьогодні уже напевно більш вторована, ніж була на момент нашого відвідання цього непересічного природного об'єкта.

Спілкуючись з місцевими мешканцями у різних куточках Українських Карпат, нам вдалося зібрати багато відомостей про цікаві природні об'єкти, у тому числі й водоспади. Зазвичай вони дуже не чіткі, фрагментарні, але даліше вже справа вирішується шляхом власних експедиційних розвідок. У результаті нами поширено для широкого загалу відомості про цілий ряд водоспадів у різних куточках Українських Карпат (Ялинський, Мар'янчині водоспади, Сукіль-Набивківський, Вишоватський, Ганицький, Кедринецький, Кобилецький Гук). Часто ці водоспади не мали назви, то нами вони були запропоновані. Щодо багатьох інших водоспадів, то було уточнено їх розміщення, встановлені правильно параметри, охарактеризовано сучасний стан (Сіручок, Кізя), запропоновано уточнені назви, які здебільшого прив'язані до назви місць їхнього розташування (Залотом'ятий, Сукіль-Набивківський, Шепітський Гук).

Проблема назв пов'язана з тим, що місцеві жителі не завжди у минулому звертали увагу на водоспади, особливо невеликі, а тому й не давали їм назв. Ті, що вражали розмірами, привертати до себе увагу шумом води, а до того ж розміщені були у зоні активного освоєння населенням, на гуцульщині зазвичай отримували назву гуків, на бойківщині – гуркал. Природолюби для розрізнення конкретних водоспадів почали називати їх першим, другим, третім і т. д. гуками. Подібний підхід був навіть застосований на картографічних творах щодо потоків – Сукіль-1-й, Сукіль-2-й. Однак, практика номерації об'єктів у географічних назвах нам видається не виправданою. Якщо місцеві жителі не дали назви струмкам, то їх потрібно назвати, беручи до уваги інші топоніми. Так, струмок, позначений як Сукіль-1-й, бере початок на схилах гори Набивки, а Сукіль-2-й – зпід гори Плай, а звідси струмки Сукіль-Набивківський та Сукіль-Плайський. Відповідно і водоспади отримують назви, які відповідають назвам струмків.

Інколи назву водоспадів не дуже зручно пов'язати з назвою струмка (каскад Мар'янчині водоспади розміщений на струмку Кобила), то у таких випадках доцільно шукати інші варіанти (в останньому випадку використали ім'я школярки, яка провела нас до водоспадів). Не виправдані, на нашу думку, «страждання» за назвами водоспаду Партизан чи озера Комсомольське. Насправді ще за багато десятиліть до приходу сюди червоних комсомольців водоспад мав назву Давир, а озеро – Велика Трусця.

Отже, нижче ми пропонуємо узагальнені достовірні, уточнені нами експедиційно чи за даними картографічних та інших наукових джерел дані про водоспади у п'яти гірських природно-географічних областях Українських Карпат – Зовнішньофлішевих Карпатах, Вододільно-Верховинських, Полонинсько-Чорногірських Карпатах, областях Мармароського кристалічного масиву та Закарпатського низькогір'я. Оскільки у Зовнішньофлішевих та Полонинсько-Чорногірських Карпатах водоспадів багато, то їх подано за природно-географічними підобластями.

Якщо назви запропоновано нами, то у таблиці подано позначка «зп.», а якщо уточнена – «ут.». Якщо водоспади не природні, а утворені у результаті спорудження господарських об'єктів, як це водоспад Під Пугачівкою на Лючці, то відомості про них не давались. Це ж стосується і падінь водного потоку із гребель колишніх кляуз (водойм, споруджених для спускання плотів). Такі потужні штучні водоспади є на залишках кляуз Балтагул, Сарата, Перкалаб Верхній, Рудольф, Бальцатул і т. д. Вирішили не давати даних і про водоспади, достовірність параметрів яких є сумнівною і нами не перевіреною. Також не подано у таблицях дані про природні утворення, які однозначно є порогами, а не водоспадами (Мізунські, Сукільські біля Бубнища і т. д.).

У межах природно-географічної області *Зовнішньофлішевих Карпат* відомо понад 50 водоспадів. Найвідоміший для широкого загалу водоспад в *Українських Східних Бескидах* – Кам'янка, який розміщений на відстані 7 км від траси Київ – Чоп. Відносно відвідуваним був водоспад Гуркало, а інші зазвичай відомими були тільки невеликій частині жителів ближнього села. У повній мірі це стосується чудового, найвищого у природно-географічній області водоспаду Лазного, який разом із нижньою сходинкою має висоту понад 12 м. Розміщений у 10 хв. ходьби від гравійної дороги Довге – Сопіт.

Табл. 1

Водоспади Українських Східних Бескидів

Назва	Басейн річки	Річка чи потік	Висота	Тип
Вир	Дністер	р. Бистриця (Бескидська)	1,5 м	падун
Лазний	Стрий	ст. Лазний	10,5 м	блок
Сопітський	Стрий	ст. Сопіт Великоверхівський	8 м	хвощ
Крушельницький	Стрий	ст. Крушельниця	1,5 м	хвощ
Гуркало	Стрий	р. Велика Річка	5 м	блок
Кам'янка	Опір	р. Кам'янка	7 м	сегмент
Залотом'ятий (зп.)	Кам'янка	ст. Залотом'ятий	1,2 м	віяло
Сукільський	Свіча	р. Сукіль	4 м	каскад
Сукіль-Набивківський (ут.)	Сукіль	ст. Сукіль-Набивківський	5 м	хвощ
Сукіль-Плайський (ут.)	Сукіль	ст. Сукіль-Плайський	8 м	жолоб
Гуркало Лужанський (ут.)	Свіча	р. Лужанка	1,5 м	хвощ

Підстилаючими породами річища в усіх бескидських водоспадів є товщі карпатського флішу, які відслонюються в уступах водоспадів слабонахиленими або майже горизонтальними пластами. Якщо у Лазному, Гуркалі це тонкоритмічний фліш, то у Сукіль-Набивківському, Кам'янці відслонюся потужні товщі пісковиків, які перешаровані невеликими прошарками аргелітів.

Виступи дна, які є на р. Сукіль поблизу села Бубнище однозначно є порогами, а не водоспадами. Цікавими є виступи русла на Лужанці поблизу Слободи Болехівської, які називають Бовкутами. Даних про «всесвітньовідомий» водоспад Явірний на струмку Явора, лівій притоці річки Стрий нам не вдалось знайти. До 2011 р. у більшості джерел Манявський водоспад розглядався не тільки як найвищий в *Скибових Горґанах*, але й в усіх Українських Карпатах. На жаль, і до сьогодні під'їхати до нього можна тільки транспортом підвищеної прохідності. Жодних кроків до упорядкування маршруту тут не зроблено. Поруч від нього, а саме за 600 м від гирла струмка Замлаки, на цьому водотоці знаходиться також досить гарний водоспад, який ще не нанесений на карти.

Уступи усіх цих водоспадів в основному сформовані дрібноритмічним флішем, окрім Яремчанського водоспаду Пробій та Шепітського Гука Малого на Брустурці, які торують шлях у товщах потужних пластів пісковиків.

Табл. 2

Водоспади Українських Скибових Горґан

Назва	Басейн річки	Річка чи струмок	Висота	Тип
Малокузьмінецький	Бистриця Солотвинська	р. Малий Кузьмінець	4 м	блок
Манявський	Бистриця Солотвинська	р. Манявка	17,5 м	блок
Манявський Малий	Бистриця Солотвинська	р. Манявка	1,5 м	блок
Манявський Задній (ут.)	Бистриця Солотвинська	р. Манявка	3 м	блок
Манявський Передній (ут.)	Бистриця Солотвинська	р. Манявка	3 м	лійкопод.
Замлакський (зп.)	Манявка	ст. Замлаки	8 м	каскад
Мар'янчині водоспади (зп.)	Манявка	ст. Кобила	16 м	каскад
Салотручіль	Бистриця Солотвинська	ст. Салотручіль Тавпіширківський	6 м	хвощ
Битківський	Бистриця Надвірнянська	ст. Битківчик	2 м	хвощ
Бухтівецький	Бистриця Надвірнянська	р. Бухтівець	8 м	жолоб
Монастирецько-Бухтівецький (ут.)	Бухтівець	ст. Монастирецько-Бухтівецький	10 м	капливець
Бухтівецько-Бистрицький (ут.)	Бистриця Надвірнянська	р. Бухтівець	1,5 м	блок
Черницький	Зелениця	р. Черник	8 м	блок-лійкопод.
Кедринецький (ут.)	Зелениця	ст. Кедринець	5 м	падун
Багровецький (зп.)	Прут	ст. Багровець	1,5 м	віяло
Пробій	Прут	р. Прут	8 м	блок

Женецький Гук	Прут	р. Женець	15 м	лійкопод.
Шепітський Гук Малий (ут.)	Пістинька	р. Брустурка	1,5 м	блок
Шепітський Гук (ут.)	Пістинька	р. Брустурка	5 м	сегментов.
Шепітсько- Брустурський (ут.)	Брустурка	прав. пр. р. Брустурки	8 м	капливець

Усім відомо, що найбільш вражаюче виглядають карпатські водоспади під час паводку, спричиненого сильними дощами. Особливо це стосується Бухтівецького водоспаду. Однак для того, щоб спостерігати це величне явище, потрібно подолати якимось чином потужний потік нижче водоспаду. Адже оглядати Бухтівецький водоспад з правого берега неможливо через прямовисну скелю, що закриває його повністю.

Частину природно-географічної підобласті *Покутсько-Буковинських Карпат* у межах Івано-Франківської області називають просто Покутськими Карпатами, а у межах Чернівецької – Буковинськими. Найвідоміші із водоспадів у Покутських Карпатах є каскад Сріблястих водоспадів у Шешорах, до яких належать Шешорський Великий та Малий Гуки на Пістиньці. Зовсім недавно став відомим найвищий водоспад у цьому районі Карпат – Лужківський у селі Великий Рожен Косівського району.

Сріблясті водоспади, Буковець-Безульківський та Яворівський Гуки прориваються крізь монолітні брили пісковиків, а інші дренують флішеві товщі. У Рушірському водоспаді пласти флішу залягають в уступі водоспаду вертикально, перпендикулярно до течії потоку.

Табл. 3

Водоспади Покутсько-Буковинських Карпат

Назва	Басейн річки	Річка чи струмок	Висота	Тип
<i>Покутських Карпат</i>				
Рушірський	Лючки	р. Рушір	4 м	блок
Шешорський Великий Гук	Прут	р. Пістинька	5 м	лійкопод.
Шешорський Малий Гук	Прут	р. Пістинька	2 м	сегментов.
Косівський Гук	Прут	р. Рибниця	2,5 м	блок
Буковець-Безуль- ківський Гук (ут.)	Рибниця	ст. Буковець-Безулька	3 м	блок
Яворівський Гук	Рибниця	ст. Стоянів	6 м	каскад
Яворівська Ніагара	Рибниця	ст. Бездзвінний	4 м	падун
Сикавка	Черемош	ст. Сикавка	2,5 м	каскад
Лужківський	Черемош	ст. Рабінець	14 м	каскад
<i>Буковинських Карпат</i>				
Ковбер	Черемош	ст. Смугарів	3,5 м	сегментов.
Сич	ст. Смугарів	ліва пр. річки Смугарів	10,5 м	блок
Нижній Гук	Черемош	ст. Смугарів	9 м	каскад
Ворота	Черемош	ст. Смугарів	3,5 м	блок

Середній Гук	ст. Смугарів	ліва пр. ст. Смугарів	10,5 м	каскад
Великий Гук	ст. Смугарів	ліва пр. ст. Смугарів	19 м	блок
Верхній Гук	ст. Смугарів	ліва пр. ст. Смугарів	9 м	капливець
Лужки	Черемош	р. Виженка	3 м	пірнаючий
Баньків- Виженський (ут.)	Виженка	прав. пр. р. Виженки	6 м	блок
Бісків	Путила	р. Бісків	5 м	каскад
Кізя	Бісків	ст. Кізя	12	капливець
Сіручок	Товарниця	ст. Сіручок	2,5	хвощ
Чемернарський Гук	Сірет	ст. Зубринець	4 м	хвощ
Чемернарський Гук Нижній	Сірет	ст. Зубринець	2,5 м	каскад
Королівський	Малий Сірет	р. Дмитриця	3 м	сегментов.

У Буковинських Карпатах найбагатшим на водоспади є потік Смугарів та річка Виженка. Сім водоспадів на струмку Смугарів відомі широкому загалу як Буковинські водоспади. Три з них сформувалися у руслі основної річки, а решту – на бічних притоках, в основному у їх гирлах. Тільки водоспад Сич падає з уступу у котловину звору, яка віддалена на 20 м від струмка Смугарів. У період весняного сніготанення чи активного випадання дощів у русло потоку Смугарів спадають ще три досить великі водоспади висотою 5–10 м, вироблені уступи яких позбавлені води у посушливий період.

На Виженці, окрім поданих у таблиці, можна виявити ще два водоспади на лівих притоках, які у посушливий сезон мають вигляд капливців з висотою уступів 4–5 м. Про існування чотирнадцятиметрового водоспаду на лівій притоці Лопушної поблизу місця, де існували зруйновані Лопушнянські водограї, достовірних даних отримати не вдалось. Також не встановили реальність існування та параметри позначеного на картах водоспаду Поркулин.

Серед трьох природно-географічних підобластей *Вододільно-Верховинських Карпат* тільки у підобласті Привододільних Горган відомо на сьогодні два водоспади. Це Кам'яно-Тереблянський водоспад типу падун висотою у 6 м. Він сформувався на струмку, який стікає східним схилом гори Кам'янки, у місці впадіння його у річку Тереблю. Недавно став популяризуватися водоспад Дівоча Коса на струмку, який збігає з гори Прибуй і впадає у річку Яновець басейну Мокрянки. Висота цього водоспаду типу хвощ становить понад 3 м.

Полонинсько-Чорногірська область у межах території України представлена трьома природно-географічними областями – *Полонинського пасма, Свидовецько-Чорногірською та Гринявсько-Яловичорськими Карпатами.*

Серед чотирьох частин Полонинського пасма «найбагатший» на водоспади масив полонини Рівної. Із західної сторони вершини Рівна – найвищої у однойменному масиві, водоспади є на річці Туричка

(Лумшорські водоспади). Зі східного схилу гори спадає водоспадами Воєводин із бічними витоками. Крім самого Воєводина решту водоспадів у басейні струмка є важкодоступними через лісові завали і зарості.

У Свидовецько-Чорногірській підобласті водоспади сформувались на уступах льодовикових карів – Гадженські, Дзембронські та Верхньопрутські. Це каскади водоспадів, де падіння води чергується із дуже стрімкими фрагментами русла. Найбільше падіння води із цих каскадів фіксується на Верхньопрутському – 12 м. Подібний на вигляд до давньольодовикових водно-ерозійний Труфанецький каскад водоспадів, який сформувався у нижній частині схилу масиву Близниці на Свидовці.

Кобилецький Гук падає з вертикальних уступів потужних пісковиків, що відслонюються на довгому відрозі масиву Апецької на Свидовці. Це каскад маловодних водоспадів загальною висотою до 22 м. Найвищий за течією має висоту 1,5 м, наступний розміщений нижче – 8 м, ще нижчий, де вода стікає під кутом до 80 градусів, також має висоту близько 8 м.

Таблиця 4

Водоспади Полонинсько-Чорногірських Карпат

Назва	Басейн річки	Річка чи струмок	Висота	Тип
<i>Підобласть Полонинського пасма</i>				
Воєводин	Тур'я	ст. Воєводин	9 м	каскад
Юнтур	Тур'я	ліва пр. струмка Воєводин	8 м	блок
Лумшорський	Тур'я	р. Туричка	2 м	лійкопод.
Соловей	Тур'я	р. Туричка	3 м	лійкопод.
Буркач	Туричка	ліва пр. струмка Турички	2 м	блок
Давир	Тур'я	р. Туричка	4,5 м	лійкопод.
Переступень	Тур'я	р. Туричка	3 м	каскад
Крутило	Тур'я	р. Туричка	3,5 м	каскад
<i>Свидовецько-Чорногірська підобласть</i>				
Труфанецький	Чорна Тиса	ст. Труфанець	36 м	каскад в-ів
Верхньопрутський (ут.)	Прут	р. Прут	80 м	каскад в-ів
Гаджинський	Черемош	ст. Мреє	20 м	каскад в-ів
Дзембронський	Черемош	ст. Мунчель	10 м	падун
Кобилецький Гук (зп.)	Кісва	ст. Сухий	8 м	блок
<i>Гринявсько-Яловичорська підобласть</i>				
Гук Сучавський	Сірет	р. Сучава	6 м	каскад
Гук Грамітний (ут.)	Пробійна	ст. Грамітний	2 м	падун

Каскадний водоспад Гук Сучавський у Гринявсько-Яловичорській підобласті один з найпотужніших в Українських Карпатах за об'ємом водного потоку. Він проклав свій шлях у флішевій товщі пластів, які ледь нахилені від вертикалі у сторону течії потоку. При спогляданні водоспаду

з передньої сторони здається, що вода прорізає потужні товщі монолітного пісковика.

Не дивлячись на велику контрастність форм поверхні і домінування твердих метаморфічних порід, водоспадів в області *Мармароського кристалічного масиву* відомо не багато. Усі вони знаходяться тільки у межах Рахівських гір. Невеличкий водоспад Полонсько-Кузійський знаходиться у заповідному урочищі Кузій Карпатського біосферного заповідника. Він утворений у пригирловій частині струмка, який стікає зі схилів гори Полонська і спадає з уступу мармуроподібних вапняків.

Потужний за водністю водоспад Білий проривається поміж виступами кристалічних сланців у середній течії однойменного потоку. Недавно знову відкритий водоспад, який закономірно названо Ялинським, особливо вражаюче виглядає ранньою весною, коли несе багато води. Водоспад був відомий угорській знаті у кінці XIX ст. Про це засвідчує ледь помітний від давності напис, викарбуваний на камені, який розміщений на стежці, що траверсує схил хребта Мандеш, ведучи до водоспаду.

Таблиця 5

Водоспади Мармароського кристалічного масиву

Назва	Басейн річки	Річка чи струмок	Висота	Тип
<i>Область Мармароського кристалічного масиву</i>				
Білий	Тиса	ст. Білий	2,5 м	блок
Ялинський (зп.)	ст. Білий	ст. Ялин	26 м	хвощ
Полонсько-Кузійський (зп.)	Тиса	ліва пр. струмка Кузій	2 м	хвощ

Область Закарпатського низькогір'я течією річки Ріка нижче села Липча розділяється на підобласті *Вулканічних Карпат* та *Солотвинського низькогір'я*. Найвідоміший водопад Вулканічних Карпат, який спадає з уступу, утвореного магматичними товщами, – Скакало у масиві Синяк. Ще два відомі водоспади (Городилів і Ніреський) є в околицях Хуста у масиві Тупий.

Таблиця 6

Водоспади Закарпатського низькогір'я

Назва	Басейн річки	Річка чи струмок	Висота	Тип
Скакало	Латориця	р. Матекова	4 м	блок
Городилів	Ріка	ст. Городилів	5 м	лійкопод.
Ніреський	Ріка	ст. Ніреш	4 м	сегментов.
Вишоватський Малий (ут.)	Тересва	ст. Вишоватий	2 м	блок
Вишоватський Великий (ут.)	Вишоватий	ліва пр. струмка Вишоватий	14 м	блок
Вишоватський Середній (ут.)	Вишоватий	ліва пр. струмка Вишоватий	10 м	блок
Ганицький (зп.)	Тересва	ліва пр. річки Тересва	8 м	капливець

Водоспади у межах Солотвинського низькогір'я стали відомі тільки в останні роки. Три з них сформувалися у верхів'ях струмка Вишуватий – лівій притоці Тересви. Вишуватський Малий існує на основному струмку, а два інших – на коротких лівих притоках. Оскільки за висотою вони помітно різняться, то їх назвали Великим та Середнім. Уступ і котловини у зворах цих водоспадів складені гальковими конгломератами. Уступ Великого у нижній частині переходить у дуже стрімкий схил, не маючи вираженого днища. Середній паде з вертикальної стінки, але підійти до нього вздовж нахиленого конгломератового русла не дуже просто. Стінка Ганицького водоспаду також складена конгломератами, які розділені двометровою товщею пісковика.

Рис. 3. Вишоватський Великий водоспад

Висновки. Звичайно, що будуть знайдені чи доведені до широкого загалу інформації про інші водоспади Українських Карпат. Тут важливо не перебільшувати атрактивність виявлених природних утворень, які цього не заслуговують, але й не варто приховувати інформацію про невідомі широкому загалу водоспади чи подавати її свідомо у неповному вигляді. Варто б припинити знищення цікавих об'єктів у процесі господарської діяльності. Навпаки, інколи потрібно прибрати декілька стовбурів із водоспаду, оскільки водний потік часто спричиняє його природне захарщення, погіршує його привабливість. Гармонізація взаємозв'язків людини і природи є однією з основних передумов стійкого розвитку людського суспільства.

Використані джерела:

1. *Географічна енциклопедія України: В 3-х т. – К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1989. – Т. 1 – 416с.*
2. *Українські Карпати: туристична карта Масштаб 1:350 000. / Й.Р.Гілецький – опис маршрутів. – НВО «Карти і Атласи», 2013.*
3. <http://de.wikipedia.org/wiki/Wasserfall>.
4. <http://geoinfo.if.ua>.
5. <http://www.geograf.com.ua/blogs>.

Опубліковано:

Гілецький Й.Р. Водоспади Українських Карпат як об'єкти пізнавального туризму. Географія та туризм: Науковий збірник, Випуск 26. Київ, 2013. С. 109–122.